

شیخ فریدالدین محمد عطار نیشابوری

تذکرهٔ الاولیاء

بررسی، تصحیح متن، توضیحات و فهرست‌ها

از

دکتر محمد استعلامی

استاد زبان و ادب فارسی

راهنمای بخش‌ها

عنوان‌ها	شمارهٔ صفحه
راهنمای بخش‌ها (همین صفحه)	۱
راهنمای رمزها و نشانه‌ها	دوازده
مقدمه‌هایی بر تذکرة الاولیاء	پانزده تا چهل و یک
مقدمهٔ اول: دربارهٔ عطار چه می‌دانیم؟	هفده
مقدمهٔ دوم: دربارهٔ تذکرة الاولیاء	بیست و هفت
متن تذکرة الاولیاء	۱ تا ۵۱۹
۰- دیباجهٔ عطار	۳
۱- امام جعفر صادق	۱۱
۲- اویس قرنی	۱۷
۳- حسن بصری	۲۶
۴- مالک دینار	۴۲
۵- محمد بن واسع	۴۹
۶- حبیب عجمی	۵۱
۷- ابو حازم مکی	۵۷
۸- عتبه بن غلام	۵۹
۹- رابعهٔ عدویه	۶۱
۱۰- فضیل عیاض	۷۶
۱۱- ابراهیم ادهم	۸۷
۱۲- بشر حافی	۱۱۰

۳۵۰	۳۹- حمدون قصار
۳۵۴	۴۰- منصور عمار
۳۵۸	۴۱- احمد انطاکی
۳۶۱	۴۲- عبدالله خبیق
۳۶۳	۴۳- جنید بغدادی
۳۹۴	۴۴- عمرو بن عثمان مکی
۳۹۸	۴۵- ابوسعید خراز
۴۰۴	۴۶- ابوالحسین نوری
۴۱۴	۴۷- ابوعثمان حیری
۴۲۲	۴۸- ابو محمد رُویم
۴۲۵	۴۹- ابن عطا
۴۳۳	۵۰- ابن جلاء
۴۳۵	۵۱- ابراهیم رقی
۴۳۷	۵۲- یوسف اسباط
۴۴۱	۵۳- ابو یعقوب نهرجوری
۴۴۵	۵۴- سمنون محب
۴۴۹	۵۵- ابو محمد مرتعش
۴۵۲	۵۶- محمد بن فضل
۴۵۵	۵۷- ابوالحسن بوشنجی
۴۵۸	۵۸- محمد بن علی ترمذی
۴۶۷	۵۹- ابوبکر وراق
۴۷۲	۶۰- عبدالله مُنازل
۴۷۵	۶۱- علی سهل
۴۷۷	۶۲- خیر نساج
۴۸۰	۶۳- ابوالخیر اقطع
۴۸۲	۶۴- ابو حمزه خراسانی

۱۱۸	۱۳- ذوالنون مصری
۱۳۸	۱۴- بایزید بسطامی
۱۸۳	۱۵- عبدالله مبارک
۱۹۳	۱۶- سفیان ثوری
۲۰۱	۱۷- شقیق بلخی
۲۰۸	۱۸- ابوحنیفه
۲۱۵	۱۹- شافعی
۲۲۱	۲۰- احمد حنبل
۲۲۷	۲۱- داود طایی
۲۳۳	۲۲- حارث محاسبی
۲۳۸	۲۳- ابوسلیمان دارائی
۲۴۶	۲۴- ابن سماک
۲۴۸	۲۵- محمد بن اسلم
۲۵۱	۲۶- احمد حرب
۲۵۵	۲۷- حاتم اصم
۲۶۳	۲۸- سهل تستری
۲۸۱	۲۹- معروف کرخی
۲۸۷	۳۰- سری سقطی
۲۹۷	۳۱- فتح موصلی
۳۰۰	۳۲- احمد (بن ابی) الحواری
۳۰۳	۳۳- احمد خسرویه
۳۱۰	۳۴- ابوتراب نخشبی
۳۱۵	۳۵- یحیی بن معاذ رازی
۳۲۹	۳۶- شاه کرمانی
۳۳۳	۳۷- یوسف بن الحسین
۳۴۰	۳۸- ابو حفص حداد

۶۶۰	۸۹- ابوالحسن حسری
۶۶۳	۹۰- ابواسحاق کازرونی
۶۷۵	۹۱- ابوالعباس سیاری
۶۷۸	۹۲- ابوعثمان مغربی
۶۸۴	۹۳- ابوالقاسم نصرآبادی
۶۹۲	۹۴- ابوالعباس نهاوندی
۶۹۵	۹۵- ابوسعید ابوالخیر
۷۰۹	۹۶- ابوالفضل بن حسن
۷۱۲	۹۷- امام محمدباقر

تعلیقات متن تذکرة الاولیاء: ۷۱۵ تا ۸۳۹

تعلیقات بر ملحقات تذکرة الاولیاء: ۸۴۱ تا ۸۷۲

فهرست‌ها: ۸۷۳ تا ۹۱۴

۸۷۵	۱- تعریفات مشایخ
۸۸۸	۲- نام اشخاص
۸۹۸	۳- نام جایها
۹۰۲	۴- نام کتابها
۹۰۳	۵- آیه‌های قرآن
۹۰۸	۶- احادیث
۹۱۰	۷- سخنان مشایخ
۹۱۲	۸- اشعار عربی
۹۱۳	مآخذ مقدمه و تعلیقات

۴۸۴	۶۵- احمد مسروق
۴۸۶	۶۶- ابو عبدالله ثروغبدی
۴۸۸	۶۷- ابو عبدالله مغربی
۴۹۰	۶۸- ابوعلی جوزجانی
۴۹۲	۶۹- ابوبکر کتانی
۴۹۸	۷۰- ابو عبدالله خفیف
۵۰۵	۷۱- ابو محمد جریری
۵۰۹	۷۲- حسین بن منصور حلاج

ملحقات تذکرة الاولیاء: ۵۲۱ تا ۷۱۳

۵۲۳	۷۳- ابراهیم خواص
۵۳۳	۷۴- ممشاد دینوری
۵۳۶	۷۵- ابوبکر شبلی
۵۵۸	۷۶- ابونصر سراج
۵۶۰	۷۷- ابوالعباس قصاب
۵۶۴	۷۸- ابوعلی دقاق
۵۷۷	۷۹- ابوالحسن خرقانی
۶۲۵	۸۰- ابراهیم شیبانی
۶۲۸	۸۱- ابوبکر صیدلانی
۶۳۰	۸۲- ابو حمزه بغدادی
۶۳۴	۸۳- ابو عمرو نُجید
۶۳۶	۸۴- ابوالحسن صایغ
۶۳۸	۸۵- ابوبکر واسطی
۶۵۲	۸۶- ابوعلی ثقفی
۶۵۴	۸۷- جعفر خلدی
۶۵۷	۸۸- ابوعلی رودباری

یادی از فروزانفر

و

یادداشتی برای چاپ دوم

گویی از صحبت ما نیک به تنگ آمده بود
بار بربست، و به گردش نرسیدیم، و برقت
حافظ

کجاست فروزانفر؟ آن رند هشیار، آن بدیع زمانه ما، مردی که از ژرفنای دانشهای کهن تا فراز نای اندیشه انسان امروز را می توانست بنگرد؛ اگر می گفت، از کوه دریا می جوشید و اگر خامش می نشست، می دانست: «مصلحت نیست که از پرده برون افتد راز»
او را تنها گروهی از دوستان و شاگردان شناختند و در کتابهایش نیز آنچه «فروزانفر» بود، جلوه نکرد. زبانش آتشی بود که می دانست هر خس و خاری را چگونه بسوزاند و آبی بود که می دانست هر آتشی را چگونه خاموش کند.
تعبیرهایی که درباره این و آن به کار می برد چنان بود که بهتر از آن نمی توانست باشد و به همین دلیل از زبان او بر دلها می نشست و باز بر زبانها می آمد و گاه، یک سخن او روینده چهرههایی را کنار می زد که سالها «بردیای» کشور دانش و فرهنگ بودند و کسی هم نمی دانست که زیر روینده «گنومات» پنهان است. اگر کسانی بودند که او را نمی پسندیدند یا برای این بود، یا برای آن که هر چه می خواستند همپایه او جلوه کنند، نمی شد. فروزانفر در میان نسل خویش از معدود کسانی بود که «ذهن علمی» داشتند و به قول خواجه نصیر در شمار «منطقیان» می آمدند. برای او دانش به «شعر جاهلی عرب و قصیده های کوتاه و بلند عربی و فارسی و قراردادهای خشک فنون ادب» محدود نمی شد. آنچه او را برتر می ساخت، سنجیدن و بازساختن دانستنی ها بود و آفریدن دانستنی های تازه، و آن ها که به گفته خواجه نصیر از «عرف جمهور» فراتر چیزی نمی دانستند، راه رسیدن به چنین نقطه اوجی را نمی شناختند.
ژرفنای دانش او در کتابهایش پیدا نیست، ارزش های انسانی، دید گسترده و دل

پرمهرش نیز چنان که باید شناخته نشد. راستی جایش خالی است، شاید برای سالها و قرنها.
یادش به خیر. روانش شاد...

روزی که من نسخه یی از نخستین چاپ کتاب تذکرة الاولیاء عطار را به خانه اش بردم
هرگز گمان نمی کردم که مردی چنان پرشور با آن همه زندگی که در وجودش بود روزی خواهد
مرد. اما دو سال کمتر از آن تاریخ می گذشت که او ناگهان...

* * *

تذکرة الاولیاء پایان نامه دکتری من بود در رشته زبان و ادبیات فارسی. راهنمای کار
این پایان نامه فروزانفر بود و در کنار او هدایت روانشاد دکتر محمد معین و استاد دکتر حسن
مینوچهر، و چند بار بهره مندی از یادآوری های ارزنده استاد دکتر سید صادق گوهرین و استاد
دکتر حسین خطیبی نوری که همه آنها را بر گردن من حق بسیار است.
از هنگامی که به این کتاب پرداخته ام مدیون گروهی از فرزندگان و عزیزان بوده ام که
یاد خیرشان در اینجا بایسته است:

- در جستجوی مآخذ کار مقدمه و تعلیقات تذکرة الاولیاء، همواره از دریای دانش
فرزانه وارسته استاد سید عبدالله انوار بهره برده ام.
- جناب محمد تقی دانشپژوه، در آگاهی و بهره مندی از ترجمه اویغوری تذکرة الاولیاء
مرا یاری کردند.
- دستنویس سال ۶۹۲ ه. تذکرة الاولیاء که پایه این تصحیح است، در ترکیه به کوشش
استاد مجتبی مینوی فیلم برداری شده است.
- دوستان دانشورم دکتر حسین لسان و دکتر علی اصغر حلبی از هیچ یاری دریغ
نکرده اند.
- دوست مهربانم جناب اکبر زوّار، سرمایه گذاری چاپ کتاب را به گردن گرفته است،
باری سنگین در روزگار ما.
- کمک های همسرم پروین انوار در یافتن مرجع ها و فراهم کردن فهرست های کتاب
بسیار سودمند بوده است.
از همه سپاسگزارم و امیدوارم که شایسته این مهرورزی ها باشم.

محمد استعلامی

زمستان ۱۳۵۴ خورشیدی.